

Петришина Марина Олександрівна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Петришина Марина Александровна
*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры государственного строительства
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*
Petrishina Marina
*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State Building
Yaroslav Mudriy National Law University*

Дзєбчук Аліна Василівна
*студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*
Дзєбчук Алина Василевна
*студентка
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*
Dzebchuk Alina
*Student of the
Yaroslav Mudriy National Law University*

Ігнатова Анастасія Вадимівна
*студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*
Игнатова Анастасия Вадимовна
*студентка
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*
Ignatova Anastasia
*Student of the
Yaroslav Mudriy National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2020-5-6016

**ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ЗАКОНОДАВСТВІ
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

**ОСОБЕННОСТИ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД
ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН**

**FEATURES OF RESTRICTION OF HUMAN
AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS IN THE LEGISLATION
OF FOREIGN COUNTRIES**

Анотація. У статті розглядаються деякі особливості обмеження прав і свобод людини і громадянина в законодавстві зарубіжних країн. Аналізу піддається законодавство окремих європейських країн, що містить ті чи інші положення про обмеження прав і свобод людини і громадянина. Крім того, у статті звертається увага на існування різних підходів до визначення способів закріплення обмежень основних прав і свобод або поділу конституційних норм, що регулюють обмеження прав і свобод людини і громадянина, на певні категорії.

На підставі проведеного аналізу підсумовується, що в першій половині ХХ ст. обмеження прав і свобод були обумовлені необхідністю захисту державного суверенітету, територіальної цілісності і політичної самостійності держав. Розвиток сучасних інформаційних технологій, досягнення у галузі медичної науки, у тому числі, можливості клонування і урізноманітнення способів отримання інформації зумовили необхідність послідовного обмеження прав і свобод людини і громадянина для охорони як прав особи, так і суспільства. Сьогодні необхідність розумного обмеження прав і свобод людини і громадянина представляється гарантією повноцінного співіснування особи, суспільства і держави.

При цьому, наголошується, що обмеження відіграють суттєву роль у визначенні свободи особи. Адже обмежуючи свободу особи у відомих межах, закон забезпечує безперешкодне і спокійне користування правами, тобто гарантує їй свободу всередині цих меж. При цьому, врегулювання обмежень виключно законом має захистити особу від свавілля виконавчої влади. Ця гарантія має значення лише в демократичній державі, де реалізований принцип поділу влади і система стримувань і противаг.

Ключові слова: обмеження прав і свобод людини і громадянина, конституції зарубіжних країн, баланс інтересів особи, суспільства і держави.

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые особенности ограничения прав и свобод человека и гражданина в законодательстве зарубежных стран. Анализу подвергается законодательство отдельных европейских стран, которое содержит те или иные положения об ограничении прав и свобод человека и гражданина. Кроме того, в статье обращается внимание на существование различных подходов к определению способов закрепления ограничений основных прав и свобод или разделения конституционных норм, регулирующих ограничения прав и свобод человека и гражданина, на определенные категории.

На основании проведенного анализа суммируется, что в первой половине ХХ в. ограничения прав и свобод были обусловлены необходимостью защиты государственного суверенитета, территориальной целостности и политической независимости государств. Развитие современных информационных технологий, достижения в области медицинской науки, в том числе, возможности клонирования и разнообразие способов получения информации обусловили необходимость последовательного ограничения прав и свобод человека и гражданина для охраны как прав человека, так и общества. Сегодня необходимость разумного ограничения прав и свобод человека и гражданина представляется гарантией полноценного сосуществования личности, общества и государства.

При этом, отмечается, что ограничения играют существенную роль в определении свободы личности. Ведь ограничивая свободу личности в известных пределах, закон обеспечивает беспрепятственное и спокойное пользование правами, то есть гарантирует ему свободу внутри этих границ. При этом, урегулирования ограничений исключительно законом должно защитить лицо от произвола исполнительной власти. Эта гарантия имеет значение только в демократическом государстве, где реализован принцип разделения властей и система сдерживаний и противовесов.

Ключевые слова: ограничения прав и свобод человека и гражданина; конституции зарубежных стран; баланс интересов личности, общества и государства.

Summary. The article examines some features of the restriction of human and civil rights and freedoms in the legislation of foreign countries. The legislation of individual European countries, which contains certain provisions on the restriction of human and civil rights and freedoms, is subject to analysis. In addition, the article draws attention to the existence of different approaches to determining ways to enshrine restrictions on fundamental rights and freedoms or the division of constitutional norms governing the restriction of human and civil rights and freedoms into certain categories.

Based on the analysis, it is concluded that in the first half of XX century. restrictions on rights and freedoms were due to the need to protect state sovereignty, territorial integrity and political independence of states. The development of modern information technologies, achievements in the field of medical science, including the possibility of cloning and diversification of methods of obtaining information have necessitated the consistent restriction of human and civil rights and freedoms to protect both individual and social rights. Today, the need for reasonable restriction of human and civil rights and freedoms is a guarantee of full coexistence of the individual, society and the state.

At the same time, it is emphasized that restrictions play a significant role in determining a person's freedom. After all, by restricting a person's freedom within certain limits, the law ensures the unimpeded and peaceful enjoyment of rights, ie guarantees

his freedom within these limits. At the same time, the settlement of restrictions exclusively by law should protect a person from the arbitrariness of the executive branch. This guarantee is relevant only in a democratic state, where the principle of separation of powers and the system of checks and balances is implemented.

Key words: *restriction of human and civil rights and freedoms; constitutions of foreign countries; balance of interests of the individual, society and the state.*

Постановка проблеми. Проблема обмеження прав і свобод людини і громадянина є актуальною для всіх держав світу. Це пов'язано з повсюдним забезпеченням прав і свобод людини і громадянина конституційно-правовими засобами.

Права і свободи, як правило, реалізуються у співтоваристві людей, які мають різні цінності, а також інтереси, що часто не збігаються. Означене, на наш погляд, й обумовлює неминучість певних обмежень прав і свобод. Обмеження пов'язуються, насамперед, з необхідністю поважати права і свободи інших осіб, а також із забезпеченням нормального функціонування всього суспільства і держави в цілому. При цьому, будь-які обмеження допустимі лише у тому випадку і в тій мірі, що передбачені конституціями зарубіжних держав.

Формули конституційних обмежень прав і свобод різноманітні і, залежать, як правило, від особливостей тієї чи іншої правової та системи законодавства, а також правових й інших усталених норм і традицій. З огляду на зазначене, вважаємо актуальним і необхідним детальне вивчення окремих особливостей конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина в законодавстві зарубіжних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти конституційно-правових обмежень прав і свобод в різних країнах свого часу стали об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких О. Андрієвська [17], П. Рабінович [18], І. Панкевич [18], А. Стрекалов [11], Ю. Тодика [19], О. Тодька [19], К. Хессе [8] та ін. Однак у сучасній вітчизняній науці конституційного права відсутнє комплексне дослідження зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина, зокрема, вивчення конституційно-правових положень, які встановлюють такі обмеження у зарубіжних країнах.

Метою цієї статті є дослідження, на прикладі аналізу законодавства окремих держав, особливостей зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання питання обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до конкретних конституційно-правових положень провідних демократичних держав світу, можна зазначити, що ст. 19 Основного закону Федеративної

Республіки Німеччини встановлює такі правила регулювання обмежень прав і свобод людини і громадянина: «1. Оскільки згідно з цим Основним законом деяке основне право може бути обмежене законом або на підставі закону, такий закон повинен мати загальний характер. Крім того, в законі повинно бути названо це основне право із зазначенням статті Основного закону. 2. Сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушено» [1].

Аналізуючи наведені положення, можна стверджувати, що федеральний законодавець не має права встановлювати обмеження основних прав, а може лише в необхідних випадках конкретизувати конституційні обмеження.

Дещо інакше врегульовано це питання в ч. 3 ст. 31 Конституції Республіки Польщі: «Обмеження щодо користування конституційними свободами і правами можуть встановлюватися лише законом і лише тоді, коли вони необхідні в демократичній державі для її безпеки або громадського порядку, або для охорони навколишнього середовища, здоров'я населення та суспільної моралі, або ж свобод і прав інших осіб. Ці обмеження не можуть порушувати сутність свобод і прав» [2]. На наш погляд, таким чином, польський законодавець без спеціального конституційного уповноваження передбачає можливість обмежувати користування конституційними свободами і правами, але при цьому обмежений зазначеними в Конституції Польщі цілями таких обмежень.

Крім того, у законодавчих актах зарубіжних держав обмежують поширення застережень, що стосуються окремих прав і свобод. Зокрема, ч. 1 ст. 33 Конституції Болгарії встановлює: «Житло недоторканне. Без згоди проживаючої там особи ніхто не може входити до житла чи залишатися в ньому, за винятком випадків, прямо передбачених законом» [3]. Як видається, таке застереження уповноважує законодавця визначити випадки, в яких недоторканність житла може не дотримуватися.

У свою чергу, в білоруському законодавстві певними особливостями вирізняється обмеження свободи слова. Так, ст. 23 Конституції Республіки Білорусь допускає «обмеження прав і свобод у випадках, передбачених законом, в інтересах національної безпеки, громадського порядку, захисту моральності, здоров'я населення, прав і свобод інших осіб»

[4]. При цьому, ч. 3 ст. 34 Конституції Республіки Білорусь закріплює інші умови обмеження свободи слова (не лише законом, а й підзаконними актами): «Користування інформацією може бути обмежено законодавством з метою захисту честі, гідності, особистого та сімейного життя громадян і повного здійснення ними своїх прав» [4].

Французька декларація прав людини і громадянина в ст. 4 встановлює: «Свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому: таким чином, здійснення природних прав кожної людини обмежено лише тими межами, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими ж правами. Межі ці можуть бути визначені лише законом» [5]. До того ж, ст. 5 Декларації закріплює положення, згідно з яким закон має право забороняти лише дії, шкідливі для суспільства. Все, що не заборонено законом — дозволено, і ніхто не може бути примушений робити те, що не встановлено законом [5]. Важливо відзначити, що Декларація прав людини і громадянина є складовою частиною Конституції Французької Республіки 1958 р. [6].

Разом з тим, ще К. Маркс, свого часу, аналізуючи зміст Декларації прав людини і громадянина, відзначав, що «кожен параграф конституції містить в самому собі свою власну протилежність, свою власну верхню і нижню палату: свободу — в загальній фразі, скасування волі — у застереженні» [9, с. 396]. Дійсно, законодавець нерідко, користуючись генеральним конституційним повноваженням, зводив основне право або свободу до надзвичайно вузьких можливостей для людини, ставлячи їх під достатньо суворий контроль держави за принципом: «Маю право? Маєш. Значить, можу? Ні, не можеш». Це явне протиріччя не випадкове. Помітна тенденція при формулюванні в конституціях застережень щодо реалізації прав і свобод, які відсилають до закону, свідчить про прагнення владних структур чітко встановлювати для законодавця завдання і межі регулювання відповідних відносин, а також основні змістовні положення цього регулювання.

У наведеному вище як приклад Основному законі Федеративної Республіки Німеччини при формулюванні обмежень прав і свобод часто зустрічається вираз «законом або на основі закону». Крім цитованої ст. 19 можна відзначити норму, закріплену в ч. 1 ст. 12, згідно з якою «заняття професією може регулюватися законом або на основі закону» [1]. На думку К. Хессе, в першому випадку законодавець сам робить обмеження, яке не потребує для реалізації ще виконавчого акту, в другому — регулює передумови, за яких органи виконавчої або судової влади можуть або повинні реалізувати обмеження [8, с. 132].

Поряд з обмеженнями прав і свобод, що поширюються на все населення держави, конституції можуть передбачати індивідуальне позбавлення прав і свобод як санкцію за зловживання ними. Як приклад наведемо ст. 18 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини: «Той, хто зловживає свободою вираження думок, особливо свободою друку (ст. 5, ч. 1), свободою викладання (ст. 5, ч. 3), свободою зібрань (ст. 8), свободою об'єднання (ст. 9), таємного листування, поштових і телеграфних повідомлень (ст. 10), власністю (ст. 14) або правом притулку (ст. 16-а) проти вільного демократичного ладу, позбавляється цих основних прав. Позбавлення і його обсяг визначаються Федеральним конституційним судом» [1].

І нарешті, слід зазначити, що конституції часто передбачають можливість тимчасового обмеження тих чи інших прав і свобод за надзвичайних обставин (військовий стан, стихійне лихо, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру та ін.). Подібний підхід до проблеми, на нашу думку, є цілком закономірним. Так, основна причина обмеження прав і свобод людини і громадянина — виникнення будь-якої надзвичайної ситуації (використовуються також терміни «виняткова ситуація», «екстремальна ситуація» та інші) для держави і суспільства, основними ознаками якої є такі обставини: а) виникнення несприятливих умов (загроза позбавлення або позбавлення певних цінностей) для здійснення власних інтересів суб'єктів; б) запобігання негативним явищам, які передбачають використання переважно примусових силових засобів; в) зменшення обсягу можливостей, свобод, а, значить, і прав людини, що здійснюється за допомогою обов'язків, заборон, заходів захисту тощо; г) спрямованість на охорону суспільних відносин, індивідуальної і колективної волі.

Таким чином, одна з основних характеристик, яка в свою чергу є і об'єктивним наслідком надзвичайної (екстремальної) ситуації — обмеження прав і свобод громадян, спрямоване в залежності від конкретних умов на усунення, нейтралізацію або мінімізацію її наслідків.

Так, наприклад, англійські закони про надзвичайні повноваження Defence of the Realm Act 1914 р. [9] і The emergency Powers (Defence) Act 1939 р. [10], відомі ще як ДОРА [9] і нова ДОРА [10] (за початковими літерами слів з назви закону 1914 р.), як підставу введення надзвичайного стану передбачали виняткові обставини. Сам термін, який увійшов у вжиток під час Першої світової війни, як юридичне поняття означає такий непередбачений збіг або поєднання обставин, який вимагає негайної діяльності

або рятівних заходів. Подібні проблеми виникають внаслідок воєн, загрози агресії, збройного повстання, сепаратистських рухів, масових заворушень та інших надзвичайних для держави обставин, що загрожують її суверенітету та існуванню.

З огляду на все зазначене, цікавою видається думка висловлена А. Стрекаловим, який визначив три основні способи закріплення обмежень основних прав і свобод: а) спосіб «генеральної клаузули»; б) відсильний спосіб (спосіб конкретних застережень); в) комбінований спосіб, тобто поєднання «генеральної клаузули» і конкретних застережень [11, с. 7].

Враховуючи зазначене, можна погодитися з думкою тих учених [Див. напр.: 17], які вважають, що найбільш доцільним буде поділ конституційних норм, що регулюють обмеження прав і свобод людини і громадянина, на такі категорії:

1. Узагальнюючі норми, що містяться в одній чи декількох статтях основних законів зарубіжних держав і передбачають загальні положення щодо встановлення обмеження прав і свобод людини і громадянина і, зазвичай, встановлюють мету та механізм обмеження, а також співмірність з обставинами, що зумовлюють їх встановлення (ст. 54 Конституції Молдови [12], ст. 5 Конституції Турецької Республіки [13]).

2. Норми-принципи, що встановлюють обмеження тих чи інших прав і свобод людини і громадянина, виходячи з основних засад та ідей конституції, якими визначається конституційний лад держави. Основною метою та призначенням таких норм-принципів є деталізація ідей, визначених основним законом щодо конституційно-правового регулювання прав і свобод людини і громадянина (ч. 3 ст. 1 Конституції Мексики [14], ч. 3 ст. 54 Македонії [15]).

3. Норми, що конкретизують порядок та особливості обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина, в тому числі, й за умов особливих правових режимів. Згідно з досліджуваними конституційно-правовими нормами, обмеженню підлягають: право на свободу і особисту недоторканність (ст. 19 Конституції Турецької Республіки [13]), право на вільний вибір місця проживання (ст. 23 Конституції Турецької Республіки [13], ст. 22 Конституції Грузії [16]), право на інформацію (ст. 24 Конституції Грузії [16], ст. 34 Конституції Молдови [12]), право на свободу думки і висловлювання (ст. 26 Конституції Турецької Республіки [13], ст. 24 Конституції Грузії [16]), право на свободу публікації (ст. 7 Конституції Мексики [14]), право на мирні збори (ст. 9 Конституції Мексики [14]), право власності (ст. 27 Конституції Мексики [14], ст. 30 Конститу-

ції Республіки Македонія [15], ст. 21 Конституції Грузії [16]) право свободи ринкових відносин (ст. 55 Конституції Республіки Македонія [15]), право на судовий захист (ст. 20 Конституції Молдови [12]).

4. Спеціальні конституційно-правові норми, які встановлюють обмеження прав і свобод окремих суб'єктів конституційно-правових відносин. Так, наприклад, відповідно до ст. 9 Конституції Мексики [14] встановлено обмеження права осіб, які не є громадянами Мексики, на мирні зібрання, що стосуються політичних справ держави. Аналогічні положення щодо обмеження політичних прав і свобод закріплені ст. 27 Конституції Грузії [16], якою передбачено можливість встановлення державою обмежень політичної діяльності іноземців та осіб без громадянства; ст. 16 Конституції Турецької Республіки [13], якою визначено, що права і свободи іноземців можуть бути обмежені на підставі закону згідно з нормами міжнародного права.

5. Неординарні конституційно-правові норми, які обумовлені особливостями конституційного ладу тієї чи іншої держави і містять нехарактерні обмеження прав і свобод людини і громадянина. Підставами створення таких норм є конкретизація суспільних відносин, передбачених основним законом і законами, прийнятими на його основі та відповідно до нього або виникненням нових конституційно-правових відносин.

Наприклад, ст. 18 Конституції Молдови [12] з назвою «Обмеження громадянства і захист громадян» визначено, що громадяни Молдови не можуть бути громадянами інших держав, за винятком випадків, передбачених міжнародними угодами, в яких стороною є Молдова [17].

Висновки і пропозиції. Отже, зважаючи на викладене, можна стверджувати, що обмеження відіграють суттєву роль у визначенні свободи особи. Обмежуючи свободу особи у відомих межах, закон забезпечує безперешкодне і спокійне користування правами, тобто гарантує особі свободу всередині цих меж. Правові обмеження — це «встановлені в праві кордони, в межах яких суб'єкти повинні діяти; це стримування неправомірної поведінки, що створює умови для задоволення інтересів контрагента (в широкому сенсі слова) і громадських інтересів в охороні та захисті» [8, с. 163].

У свою чергу, обов'язковість врегулювання питання обмеження прав і свобод виключно законом спрямоване на захист особи проти свавілля виконавчої влади. Водночас, ця гарантія має значення лише в демократичній державі, в якій діє конституційно закріплений принцип поділу влади і передбачена система стримувань і противаг. Слід враховувати, що необхідність обмеження прав і свобод людини

і громадянина може існувати в державах з різними політико-правовими режимами. Ці обмеження пов'язані в одних випадках з виникненням надзвичайних ситуацій, в інших — зі спеціальним статусом суб'єктів, обумовленим їх особливими відносинами з суспільством і державою. Усе це зумовлено потребою узгодження суспільно значущих інтересів громадян і влади і не може бути досягнуто без дотримання балансу інтересів особи, громадянського суспільства і держави, який є можливим у разі накладення деяких розумних обмежень як на владу держави над громадянином, так і на права і свободи особи лише законом.

Таким чином, законодавство багатьох зарубіжних країн містить ті чи інші положення про обмежен-

ня прав і свобод людини і громадянина. У першій половині ХХ ст. це було обумовлено необхідністю захисту державного суверенітету, територіальної цілісності і політичної самостійності держав. Розвиток сучасних інформаційних технологій, досягнення у галузі медичної науки, у тому числі, можливості клонування і урізноманітнення способів отримання інформації зумовили необхідність послідовного обмеження прав і свобод людини з метою охорони як прав окремої особи, так і суспільства. Необхідність розумного обмеження прав і свобод людини і громадянина представляється гарантією повноцінного співіснування окремого індивіда, суспільства і держави.

Література

1. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23.05.1949 р. URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru (дата звернення: 29.05.2020).
2. Конституція Республіки Польща від 02.04.1997 р. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm (дата звернення: 29.05.2020).
3. Конституція Республіки Болгарія від 13.07.1991 р. URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/bulgaria/bulgar-r.htm (дата звернення: 29.05.2020).
4. Конституція Республіки Беларусь от 15.03.1994 г. URL: <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyue-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/> (дата звернення: 29.05.2020).
5. Декларация прав человека и гражданина 1789 г. (принята Учредительным собранием 26.08.1789 г.) Французская Республика: Конституция и законодательные акты. М., 1989. С. 26–29.
6. Конституція Французької Республіки від 04.10.1958 р. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/127/1-13.pdf> (дата звернення: 29.05.2020).
7. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 8. М.: Госполитиздат, 1957. 736 с.
8. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ. М.: Юрид. лит., 1981. 218 с.
9. Закон об обороне Королевства от 08.08.1914 г. // Офиц. сайт Лондонской газеты: URL: <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/28870/page/6387> (дата звернення: 29.05.2020).
10. Закон о чрезвычайных полномочиях (обороне) от 24.08.1939 г. Британское законодательство 1914–1953 гг. Лондон, 1955. С. 80.
11. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Стрекалов Андрій Євгенович; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2010. 20 с.
12. Конституція Молдови від 27 серпня 1994 р. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2> (дата звернення: 29.05.2020).
13. Конституція Турецької Республіки Електронний від 7 листопада 1982 р. URL: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf (дата звернення: 29.05.2020).
14. Конституція Мексики від 5 лютого 1917 р. URL: <http://historicaltextarchive.com/sections.php?action=read&artid=93> (дата звернення: 29.05.2020).
15. Конституція Македонії від 17 листопада 1991 р. URL: <http://makedonija.name/government/constitution-of-macedonia> (дата звернення: 29.05.2020).
16. Конституція Грузії від 24 серпня 1995 р. URL: <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/con-stitutions.php> (дата звернення: 29.05.2020).
17. Андрієвська О. В. Про деякі питання зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина // Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 67–70. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2015_4_16.pdf (дата звернення: 29.05.2020).

18. Рабінович П. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) / П. М. Рабінович, І. М. Панкевич. Львів: Астрон, 2001. 107 с.

19. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 368 с.

References

1. Constitution of Germany (23.05.1949) URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru (accessed: 29.05.2020).

2. Constitution of the Republic of Poland (02.04.1997) URL: http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm (accessed: 29.05.2020).

3. Constitution of the Republic of Bulgaria (13.07.1991): http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/bulgaria/bulgar-r.htm (accessed: 29.05.2020).

4. Constitution of the Republic of Belarus (15.03.1994) URL: <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnyedokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/> (accessed: 29.05.2020).

5. Declaration of Human and Citizen Rights 1789. (1989). Frantsuzskaya Respublika: Konstitutsiya i zakonodatel'nye akty. M., P. 26–29. [in Russian].

6. Constitution of the French Republic (04.10.1958) URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/127/1-13.pdf> (accessed: 29.05.2020).

7. Marks K., Engel's F. (1957) Soch. 2-e izd. T. 8. M.: Gospolitizdat, 736 p. [in Russian].

8. Khesse K. (1981) Fundamentals of constitutional law of Germany. M.: Yurid. lit. 218 p. [in Russian].

9. Kingdom Defense Act (08.08.1914) Ofits. sayt Londonskoy gazety: URL: <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/28870/page/6387> (accessed: 29.05.2020).

10. Emergency Powers (Defense) Act (24.08.1939). Britanskoe zakonodatel'stvo 1914–1953 gg. London. P. 80. [in UK].

11. Strelakov A. Ye. (2010). Restriction of fundamental human and civil rights and freedoms as an institution of constitutional law of Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Kh.: Khark. nats. un-t vnutr. sprav. 20 p. [in Ukrainian].

12. Constitution of Moldova (27.08.1994) URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2> (accessed: 29.05.2020).

13. Constitution of the Republic of Turkey (07.11.1982) URL: https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf (дата звернення: 29.05.2020).

14. Constitution of Mexico (05.02.1917) URL: <http://historicaltextarchive.com/sections.php?action=read&artid=93> (accessed: 29.05.2020).

15. Constitution of Macedonia (17.11.1991) URL: <http://makedonija.name/government/constitution-of-macedonia/> (accessed: 29.05.2020).

16. Constitution of Georgia (24.08.1995) URL: <http://nbuviap.gov.ua/asambleya/con-stitutions.php> (accessed: 29.05.2020).

17. Andrievska O. V. (2015). On some issues of foreign experience of constitutional and legal regulation of restrictions on human and civil rights and freedoms // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 4. P. 67–70. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2015_4_16.pdf (accessed: 29.05.2020).

18. Rabinovych P. M., Pankevych I. M. (2001). Realization of human rights: problems of restriction (general theoretical aspects). Lviv: Astron. 107 p. [in Ukrainian].

19. Todyka Ju. N., Todyka O. Ju. Constitutional legal status of a person and citizen in Ukraine. (2004). K.: Koncern «Vidavnichij Dim «In Jure». 368 p. [in Ukrainian].